EUROPSKA
KOMISIJA

Bruxelles, 8.6.2020.
COM(2020) 226 final

IZVJEŠĆE KOMISIJE VIJEĆU I EUROPSKOM PARLAMENTU

Sažetak godišnjih izvješća o provedbi operativnih programa sufinanciranih iz Fonda europske pomoći za najpotrebitije u 2018.

Sažetak godišnjih izvješća o provedbi operativnih programa sufinanciranih iz Fonda europske pomoći za najpotrebitije u 2018.

1. UVOD

Fondom europske pomoći za najpotrebitije (FEAD) nastoje se ublažiti najteži oblici siromaštva u EU-u kao što su oskudica hrane, siromaštvo djece i beskućništvo. Za razdoblje od 2014. do 2020. ukupna dostupna sredstva iz FEAD-a[1] iznose 3,8 milijardi EUR (tekuće cijene). EU osigurava najviše 85 % sredstava, a države članice vlastitim sredstvima dopunjuju ostatak. Time ukupna vrijednost Fonda iznosi otprilike 4,5 milijardi EUR.

Države članice mogu se koristiti sredstvima Fonda na dva načina: i. za operativni program za hranu i/ili osnovnu materijalnu pomoć (OP I) i/ili ii. za operativni program za socijalno uključivanje najpotrebitijih osoba (OP II). Uz pomoć u prehrambenim i/ili osnovnim potrepštinama nužne su i prateće mjere, primjerice upućivanje na socijalne službe.

U skladu s člankom 13. stavkom 9. Uredbe o Fondu europske pomoći za najpotrebitije (Uredba (EU) br. 223/2014) ovaj se sažetak temelji na informacijama iz izvješća o provedbi u 2018., kako ih je prihvatila Komisija[2]. Izvješće o provedbi dostavilo je svih 27 država članica. Ujedinjena Kraljevina nije dostavila izvješće jer još nije počela provoditi FEAD. Kao i prethodnih godina, ovaj sažetak izvješća uključuje kretanja i financijske informacije za razdoblje nakon 2018., ako su dostupni, posebno o sljedećem višegodišnjem financijskom okviru (VFO) za razdoblje 2021.–2027. i inicijativama Komisije za razdoblje 2019.–2024.

2. NAJNOVIJA KRETANJA U EUROPSKOJ UNIJI

VFO za razdoblje 2021.–2027. i inicijative Komisije za suzbijanje siromaštva za razdoblje 2019.–2024.

Udio osoba kojima prijeti siromaštvo ili socijalno isključivanje u padu je već šest godina zaredom; 2018. ih je bilo 21,9 %. Udio osoba pogođenih teškom materijalnom oskudicom smanjio se sa 6,6 % u 2017. na 5,9 % u 2018. (riječ je o 29,7 milijuna ljudi). Međutim, 110 milijuna ljudi i dalje je u opasnosti od siromaštva i socijalnog isključivanja. Cilj EU-a da se do 2020. smanji broj osoba kojima prijeti siromaštvo ili socijalno isključivanje za najmanje 20 milijuna nije ostvaren (broj je dosad smanjen tek za 7 milijuna). Djeca, posebno djeca niskokvalificiranih roditelja, i osobe s invaliditetom izloženi su znatno većoj opasnosti od siromaštva. Rastući trend isključivanja u pogledu stanovanja i beskućništva nije zaustavljen zbog postojećeg pritiska na tržište nekretnina. Pomoć FEAD-a stoga je ključna za društvene skupine u najnepovoljnijem položaju.

U okviru VFO-a za razdoblje 2021.–2027. Komisija je donijela prijedlog o spajanju FEAD-a s Europskim socijalnim fondom plus (ESF plus). Prijedlogom o fondu ESF plus socijalno se uključivanje namjerava poboljšati povećanjem udjela nacionalnih sredstava dodijeljenih iz fonda ESF plus (na barem 25 % u usporedbi s 20 % u trenutačnom ESF-u), dok bi se za rješavanje problema materijalne oskudice utvrdio cilj na razini EU-a od 4 %, a najmanje 2 % po državi članici. Komisija smatra da će to omogućiti da financijska sredstva namijenjena za problem materijalne oskudice ostanu stabilna u odnosu na aktualni VFO.

[1] Uredba (EU) br. 223/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 11. ožujka 2014. o Fondu europske pomoći za najpotrebitije (SL L 72, 12.3.2014., str. 1.). Uredba je izmijenjena u kolovozu 2018. revizijom Financijske uredbe: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?qid=1537946431022&uri=CELEX:02014R0223-20180802

[2] Budući da su države članice dostavile izvješća o provedbi sredinom 2019., nakon čega su morala proći Komisijin postupak odobravanja, postoji vremenski odmak u sveukupnom agregiranom izvješćivanju.

Prijedlog je trenutačno u naprednoj fazi pregovora sa suzakonodavcima. U travnju 2019. Vijeće je pristalo na djelomični pregovarački mandat za trijaloge. Istoga je mjeseca Europski parlament donio izvješće s izmjenama, koje je glasanjem potvrdio novi Europski parlament. U međuvremenu su počeli trijalozi u vezi s fondom ESF plus.

Komisija priprema i inicijativu politike o „jamstvu za djecu". Sukladno načelu br. 11 europskog stupa socijalnih prava, djeca imaju pravo na pristupačan i kvalitetan rani i predškolski odgoj i obrazovanje te na zaštitu od siromaštva. Načelom se utvrđuje i da djeca u nepovoljnom položaju imaju pravo na posebne mjere za poticanje jednakih mogućnosti. Inicijativa je stoga konkretan rezultat akcijskog plana kojim se stup provodi.

Komisija je zbog aktualne pandemije pripremila i donijela dvije investicijske inicijative kao odgovor na koronavirus. Druga namjenska Investicijska inicijativa plus kao odgovor na koronavirus (CRII+)[3], donesena u travnju 2020., osigurava izuzetnu fleksibilnost pri upotrebi europskih strukturnih i investicijskih fondova. Nadalje, izmjenom pravilâ Fonda europske pomoći za najpotrebitije (FEAD) uvode se posebne mjere kojima se pruža potpora najpotrebitijima i omogućava upravljačkim tijelima, partnerskim organizacijama i drugim dionicima da brzo reagiraju gdje je to potrebno. Primjerice, bit će moguće dostavljati osobnu zaštitnu opremu te pomoć u hrani i osnovnu materijalnu pomoć, potonje dvoje putem vaučera, čime će se smanjiti opasnost od zaraze. Za obračunsku godinu 2020.–2021. bit će moguće financirati cjelokupan iznos mjera.

Komisija je radi oporavka od pandemije predložila i revidirani višegodišnji financijski okvir (VFO). Države članice mogu prema prijedlogu reinvestirati u FEAD kako bi se najpotrebitijima dodatno i stalno pomagalo.

3. KOORDINACIJA FEAD-a NA RAZINI EU-a

Stručna skupina FEAD-a i dalje je glavni forum upravljačkih tijela za razmjenu informacija o provedbi Fonda. Stručna skupina FEAD-a sastala se dvaput (2018. i 2019.) kako bi razmotrila aspekte provedbe programa FEAD-a, posebno popratne mjere, donacije hrane, revizije i koordinaciju s drugim strukturnim fondovima. Komisija je državama članicama predstavila zaključke i preporuke evaluacije FEAD-a u sredini programskog razdoblja i tematskog izvješća Europskog revizorskog suda o FEAD-u. Redovito je izvješćivala i o pregovorima o fondu ESF plus, s naglaskom na mjerama za suzbijanje materijalne oskudice i socijalno uključivanje najpotrebitijih.

Kad je riječ o odnosima s dionicima, Komisija je od 2016. do kraja 2019. bila domaćin 18 sastanaka Mreže FEAD-a. Na svakom su sastanku sudionici imali mogućnost predstaviti studije slučaja te razmijeniti probleme i rješenja u pogledu posebnih aspekata provedbe FEAD-a, primjerice ciljanog uključivanja najpotrebitijih kao što su djeca, beskućnici i starije osobe. Na jednom od sastanaka održanih 2019. u središtu interesa bili su praćenje i evaluacija Fonda, uz isticanje značajnog djelovanja upravljačkih tijela i partnerskih organizacija. U skladu s Uredbom, Komisija je 2018. i 2019. isto tako bila domaćin godišnjih sastanaka na razini EU-a pod vodstvom predstavnika partnerskih organizacija. Ti su sastanci bili usmjereni na prijelaz na novu fazu izgradnje kapaciteta. Tijekom sljedećih 18 mjeseci aktivnosti uzajamnog učenja zamijenit će sastanke Mreže FEAD-a. Te bi aktivnosti „Zajednici FEAD-a" trebale pomoći da na učinkovitiji način raspravi neriješene probleme provedbe i mogućnosti novog fonda ESF plus.

[3] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/qanda_20_574

4. NAPREDAK U PROVEDBI OPERATIVNIH PROGRAMA

4.1. Financijska provedba

Financijska provedba programâ FEAD-a ubrzana je 2018. Ukupni prihvatljivi javni rashodi dodijeljeni za potporu inicijativama FEAD-a postupno su se povećavali s 564,7 milijuna EUR u 2016. na 637,1 milijuna u 2017. te na 762,2 milijuna u 2018. Krajem 2018. ukupna dodijeljena financijska sredstva (za razdoblje 2014.–2018.) iznosila su gotovo 2,732 milijarde EUR, odnosno 61 % ukupnih sredstava programâ (što uključuje sredstva EU-a i nacionalno sufinanciranje). Plaćanja korisnicima isto su tako znatno porasla 2018. (497,9 milijuna EUR) u odnosu na prethodne godine (409,9 milijuna EUR 2017., odnosno 436,0 milijuna EUR 2016.). Za detaljnu financijsku raščlambu po državama članicama vidjeti tablicu I. Priloga[4].

Države članice su u zahtjevima za plaćanje podnesenima Komisiji 2018. prijavile 345,3 milijuna EUR prihvatljivih javnih rashoda. Iznos je manji nego u prethodnim godinama (478,2 milijuna EUR 2017., odnosno 353,4 milijuna EUR 2016.) djelomično zbog fleksibilnosti država članica u podnošenju zahtjeva za plaćanje. Za razdoblje 2014.–2018. Komisiji je ukupno prijavljeno 1,2233 milijarde EUR prihvatljivih javnih rashoda.

Komisija je do 31. prosinca 2019. isplatila 1,5 milijardi EUR u obliku međuplaćanja (955 milijuna EUR do kraja 2018.), što predstavlja više od 38 % dodijeljenih sredstava za razdoblje 2014.–2020.

Financijska provedba FEAD-a općenito dobro napreduje i podudara se sa stvarnim napretkom programa (vidjeti sljedeći odjeljak). Pokazatelji ukazuju na općenito ubrzavanje provedbe unatoč stagnaciji u agregiranim zahtjevima za plaćanje. Štoviše, dosad je bilo vrlo malo slučajeva automatskih opoziva (samo u okviru programa Ujedinjene Kraljevine, koji nije proveden).

4.2. Stvarna provedba

Pomoć pružena u okviru FEAD-a i profil krajnjih primatelja

Pomoć iz FEAD-a u 2018. pružena je u 26 država članica oslanjajući se na napredak postignut prethodnih godina. Većina država članica (22 od 26) dijelila je hranu i/ili osnovnu materijalnu pomoć i nudila popratne mjere (OP I, vidjeti tablicu 1.), dok su Cipar, Mađarska i Litva 2018. prvi put pružali osnovnu materijalnu pomoć[5]. Četiri države članice nastavile su provoditi programe socijalnog uključivanja (OP II, vidjeti tablicu 1.). Rumunjska nije pružala pomoć 2018. zbog kašnjenja u preoblikovanju svojeg operativnog programa uslijed institucijskih promjena povezanih s problemima javne nabave.

Tablica 1. Vrsta pomoći pružene 2018.

OP	Vrsta pomoći	Država članica
OP I	Hrana	BE, BG, EE, ES, FI, FR, IT, MT, PL, PT, SI (11)
	Osnovna materijalna pomoć	AT (1)
	Oboje	CY, CZ, EL, HR, HU, IE, LT, LU, LV, SK (10)
OP II	Socijalno uključivanje	DE, DK, NL, SE (4)

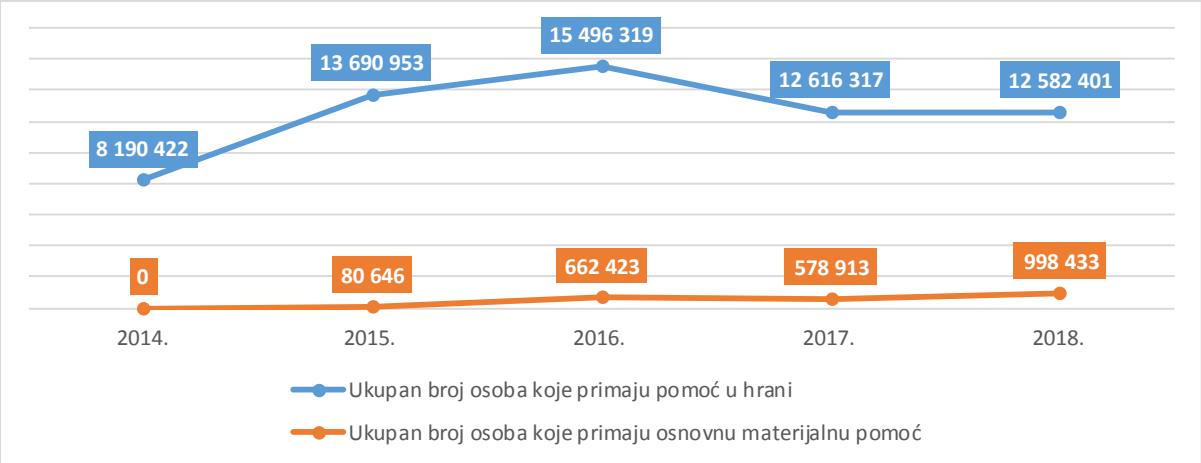
Izvor: SFC2014

[4] Nekoliko država članica ažuriralo je određene vrijednosti zajedničkih pokazatelja uloženih sredstava iz FEAD-a za 2015., 2016. i 2017. Vrijednosti navedene u ovom odjeljku stoga se mogu razlikovati od vrijednosti objavljenih prethodnih godina.

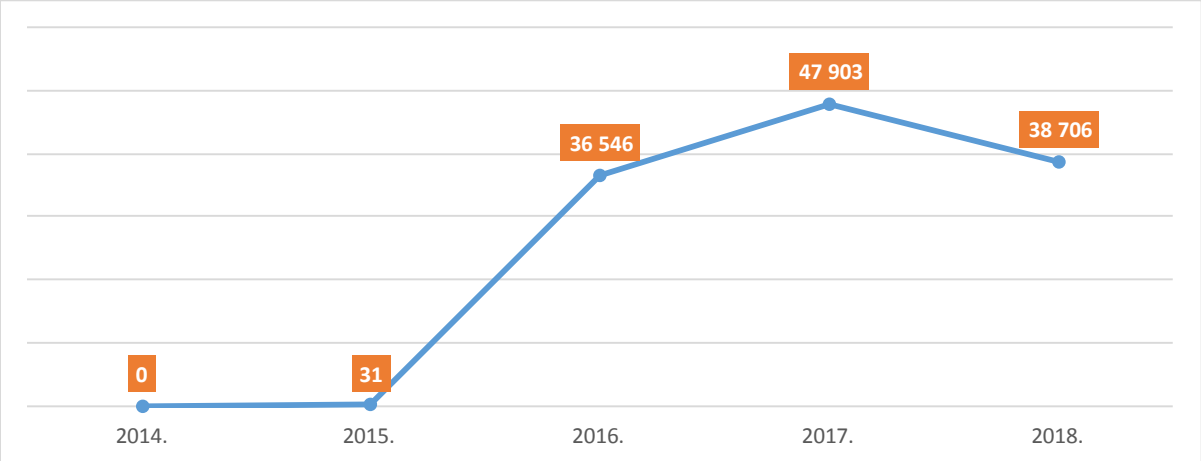
[5] Italija je 2018. počela dijeliti osnovnu materijalnu pomoć sukladno mjeri 4., ali nije ništa navela u sustavu praćenja.

Procijenjeno je da je 2018. u okviru FEAD-a 12,6 milijuna osoba primilo pomoć u hrani, milijun osnovnu materijalnu pomoć, a 39 000 pomoć pri socijalnom uključivanju. Ukupno je od pomoći FEAD-a korist ostvarilo gotovo 13 milijuna osoba, prema konzervativnoj procjeni na osnovi godišnjeg prosjeka navedenog u evaluaciji FEAD-a u sredini programskog razdoblja za 2014.–2017.[6] Najveća povećanja broja ljudi zabilježena su u Mađarskoj (185 000 više osoba nego 2017.), Irskoj (92 011 više), Belgiji (82 619 više) i Portugalu (41 276 više, ali broj je i dalje malen). Nasuprot tomu, u 17 država članica uključeno je manje osoba, posebno u Hrvatskoj (214 068 manje nego 2017.), Bugarskoj[7], Španjolskoj, Francuskoj (s tim da je broj i dalje velik) i Češkoj. Rumunjska se i dalje suočava s poteškoćama u provedbi (više o tome u nastavku).

Slika 1. Broj osoba koje primaju pomoć u hrani i/ili osnovnu materijalnu pomoć

Slika 2. Ukupan broj osoba koje primaju pomoć pri socijalnom uključivanju

Izvor: SFC2014

Opći profil krajnjih primatelja pomoći FEAD-a uglavnom se nije promijenio. Kao i prethodnih godina, najveća su skupina bile žene (48 % svih primatelja pomoći). Djeca su primila gotovo 30 % dostupne pomoći, zatim migranti, osobe stranog podrijetla ili manjine (10 %) te beskućnici (7 %). Tijekom 2018. 8 % krajnjih primatelja pomoći u okviru FEAD-a

[6] U operativnim programima u kojima se istim osobama pružaju i pomoć u hrani i osnovna materijalna pomoć vidljivo preklapanje u podacima godišnjih izvješća o provedbi oduzeto je za potrebe izvješćivanja o agregiranim vrijednostima.

[7] U izvješću o provedbi za 2018. bugarska su tijela ispravila svoje pokazatelje ostvarenja za ovu i prethodne godine. Vrijednosti objavljene u ovom izvješću mogu se stoga razlikovati od onih navedenih u izvješćima prethodnih godina.

bile su osobe u dobi od 65 godina ili starije, a 5 % osobe s invaliditetom. Navedene su vrijednosti procjena partnerskih organizacija i treba ih uzeti u obzir s oprezom.

Djeca čine 29 % primatelja pomoći u hrani, osnovne materijalne pomoći ili pomoći pri socijalnom uključivanju 2018. U usporedbi s prethodnim godinama udio je ostao stabilan. U nekoliko su država članica najveći udio pomoći u hrani primila djeca, a to se posebno odnosi na Cipar, Hrvatsku, Maltu, Mađarsku i Češku, u kojima se udio kretao u rasponu od 44 % do 92 % svih krajnjih primatelja. Slično tome, Cipar, Irska, Mađarska i Austrija zabilježili su visok udio djece među krajnjim primateljima osnovne materijalne pomoći, i to u rasponu od 93 % do 100 %. Programi u tim zemljama uključuju posebnu pomoć za djecu. Djeca u drugim državama članicama (npr. Belgiji, Španjolskoj i Francuskoj) čine velik udio primatelja pomoći u hrani jer tamošnji programi obuhvaćaju ugrožene obitelji s djecom.

Tekstni okvir 1. Nacionalni primjeri pomaganja djeci

Češka: Češka u školama osigurava subvencionirane obroke za djecu u nepovoljnom položaju. Smatra se da visokokvalitetna usluga dostave pripremljene hrane za djecu predškolske i osnovnoškolske dobi potiče veću prisutnost učenika na nastavi. Broj škola koje sudjeluju u takvim programima u stalnom je porastu. Kad je u pitanju materijalna pomoć, u Češkoj se dijeli pet vrsta početne hrane za dojenčad i prijelaznog mlijeka za različite dobne skupine te dječja hrana.

Cipar: Djeca čine velik udio krajnjih primatelja prehrambene (92 %) i materijalne pomoći (100 %). Školska djeca imaju besplatne obroke pripremljene u školskim kantinama.

Hrvatska: Školski program osigurava pomoć djeci koja žive u siromaštvu ili na rubu siromaštva. Ta djeca imaju školske obroke, kao i školske torbe i drugi školski pribor.

Malta: Program je pokrenut 2018. (kao popratna mjera) s ciljem distribucije voća, povrća i mlijeka školskoj djeci te poticanja kulture kvalitetne i održive hrane među mladima. Djeca iz ugroženih obitelji s vrlo niskim dohotkom primaju pomoć i za potrebe povezane sa školom, kao što su nabava uniformi i pisaćeg pribora, izvannastavne aktivnosti i druge osnovne potrebe.

Mađarska: Djeca čine velik udio krajnjih primatelja. Djeca iz siromašnih obitelji primaju pomoć u obliku paketa s hranom i osnovnu materijalnu pomoć.

Irska: Od programâ korist ostvaruju i djeca iz obitelji koje primaju usluge banaka hrane. Djeca ostvaruju korist i od početnih paketa za kućanstvo (koji uključuju pakete za dojenčad) koji se dijele obiteljima izbjeglica kada se useljavaju u nove domove. Pakete školskih potrepština 2018. primilo je 40 000 školske djece i 1 000 djece podnositelja zahtjeva za međunarodnu zaštitu kojima je država osigurala smještaj.

Austrija: Pomoć u obliku školskih torba i drugog školskog pribora izravno je usmjerena na djecu školske dobi čiji roditelji primaju minimalni dohodak.

Španjolska: Za ispunjavanje posebnih potreba djece i poticanje njihova zdravlja, rasta i razvoja obitelji u nepovoljnom položaju primaju posebne prehrambene proizvode (npr. dječju hranu u staklenkama, žitarice za dojenčad i praškasto prijelazno mlijeko za dojenčad).

Oko 10 % krajnjih primatelja bili su migranti, osobe stranog podrijetla ili manjine. Međutim, potrebno je napomenuti da radi zaštite podataka izvješća ne obuhvaćaju uvijek podatke o migrantima koji primaju pomoć (Grčka, Francuska i Slovačka). Među tim

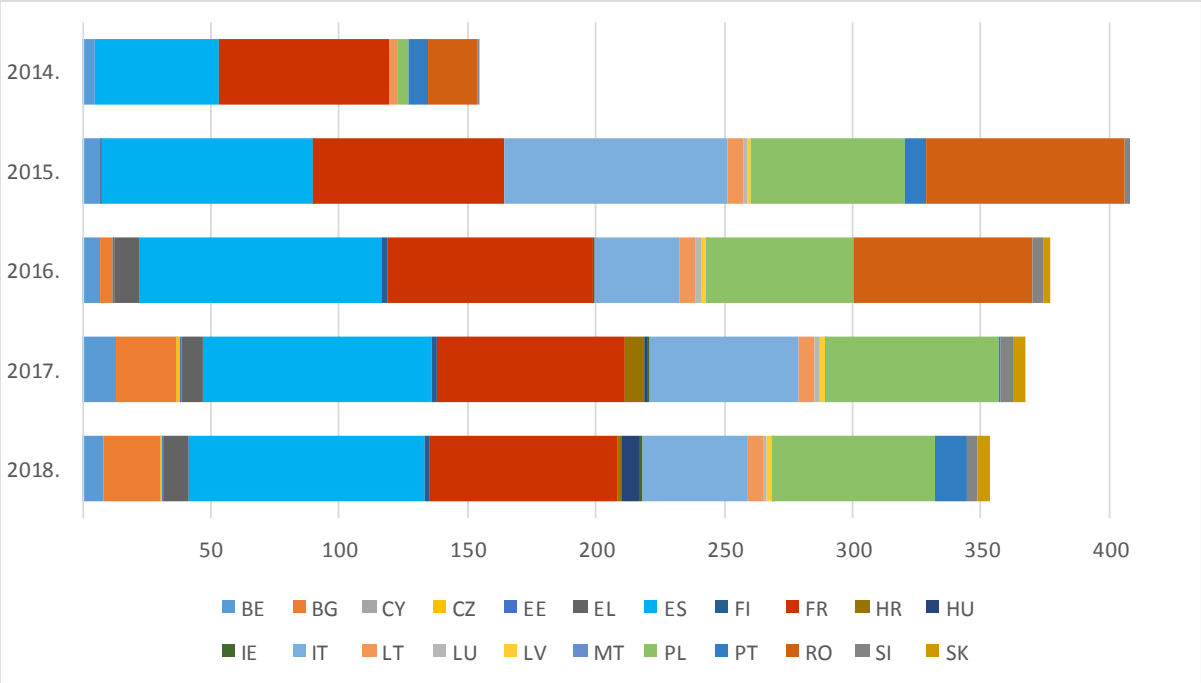
skupinama pomoć je najviše bila usmjerena na izbjeglice i tražitelje azila (spominju se u 45 % operativnih programa usmjerenih na migrante).

Procjenjuje se da je među krajnjim primateljima pomoći FEAD-a bilo 7 % beskućnika, s tim da je udio 2018. porastao u odnosu na 2017. Međutim, broj beskućnika posebno je teško procijeniti jer nisu registrirani i obično nisu voljni davati osobne podatke. Usto, glavni razlog za porast broja primatelja beskućnika jest to što je Francuska izvijestila o vrijednostima za 2018., ali ne i za prethodnu godinu. U Češkoj, Francuskoj i Irskoj više od 10 % beskućnika prima pomoć u hrani. Izuzev Španjolske, udio beskućnika koji primaju pomoć smanjio se 2018. u usporedbi s 2017., posebno u Italiji.

OP I – pomoć u hrani

Pomoć u hrani ostala je uglavnom stabilna u usporedbi s prethodnom godinom. Od 21 države članice koja sudjeluje u programu većina je povećala ili održala količinu podijeljene hrane. Općenito je nešto manje hrane podijeljeno 2018. u usporedbi s 2017. jer je u nekima od većih država članica podijeljeno manje obroka ili paketa s hranom. Pet država članica (Španjolska, Francuska, Poljska, Italija i Bugarska) zaslužno je za 82 % ukupne količine hrane podijeljene u 2018. Tri države članice znatno su povećale količinu podijeljene hrane (Portugal, Mađarska i Irska). Deset država članica podijelilo je manje hrane u odnosu na 2017., a u slučaju Bugarske, Estonije, Hrvatske, Italije i Slovenije znatno manje.

Slika 3.: Pružena pomoć u hrani u razdoblju 2014.–2018. (u tisućama tona) po državi članici

Izvor: SFC2014

Više od pola (55 %) pomoći u hrani sastojalo se od mliječnih proizvoda i brašna, kruha, krumpira i drugih škrobnih proizvoda. Udio mliječnih proizvoda bio je posebno visok u Belgiji i Francuskoj. U Finskoj, Italiji, Latviji i Slovačkoj udio brašna, kruha, krumpira i drugih škrobnih proizvoda bio je visok. Zabilježeno je stalno povećanje količine podijeljenog voća i povrća, s 9 % 2014. na 17 % 2018.[8] Količina masti i ulja mijenjala se i u prosjeku iznosi 6 %. Udio gotove i druge hrane iznimno je visok u Mađarskoj i Irskoj, ali je u ostatku

[8] Posljedica je to i povećane podjele hrane u Portugalu koja ima visok udio voća i povrća.

EU-a relativno nizak i iznosi približno 11 %. U Irskoj je gotova hrana uključena u kategorije hrane prema zahtjevu partnerskih organizacija. Time se nastoji zadovoljiti potražnja klijenata, a samim time i smanjiti rasipanje hrane. Cijena podijeljene hrane po osobi bitno se razlikuje među državama članicama i od jedne godine do druge. To je uglavnom posljedica količine i vrste podijeljenih proizvoda (npr. visok udio svježih proizvoda), kao i intenziteta pomoći.

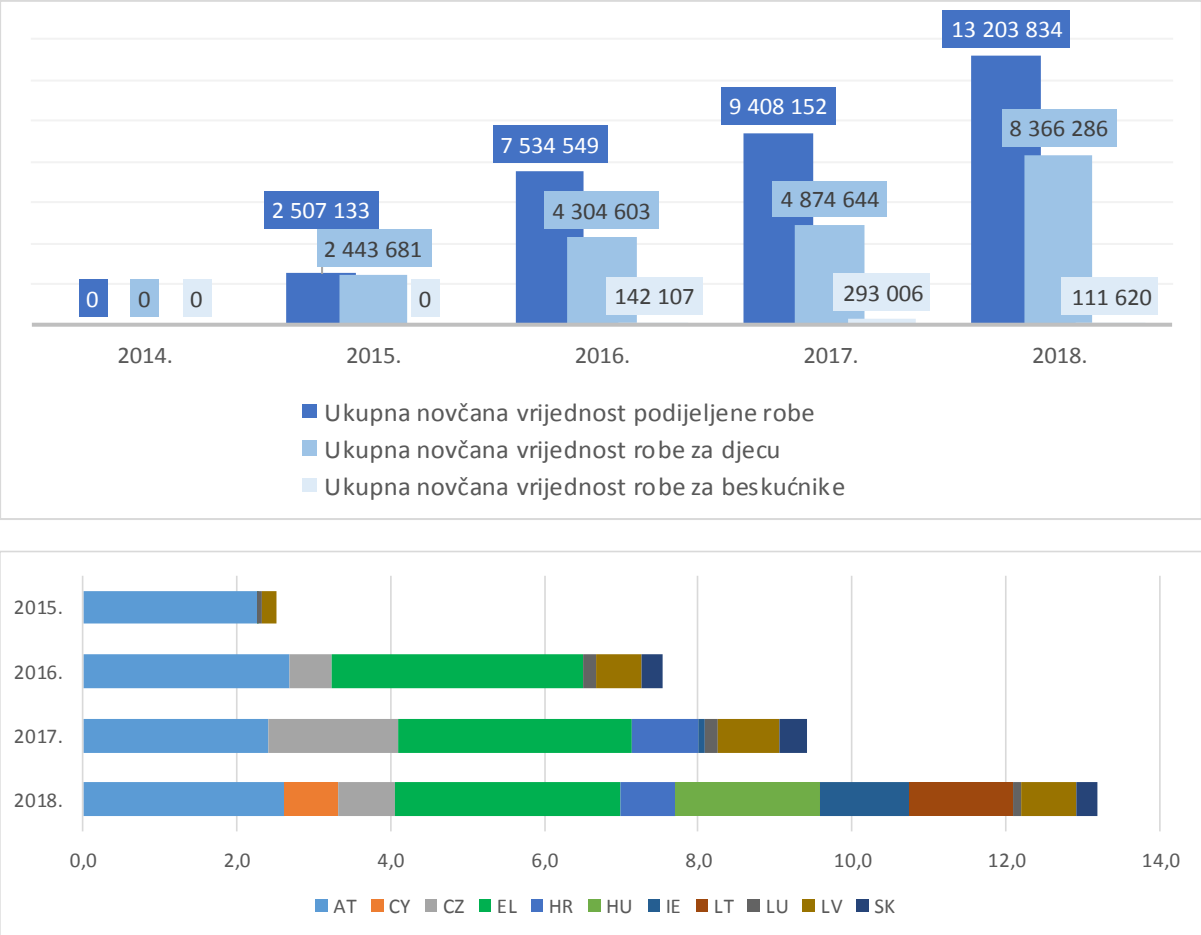
Svaka od 21 države članice koja distribuira hranu, izuzev Cipra, podijelila je hranu u standardiziranim paketima. Četrnaest država članica osiguralo je i obroke: Belgija, Bugarska, Cipar, Češka, Grčka, Španjolska, Finska, Hrvatska, Mađarska, Irska, Italija, Latvija, Poljska i Slovačka. Neke su osigurale i gotove obroke školskoj djeci (Cipar, Češka, Hrvatska i Italija) ili beskućnicima (Finska, Mađarska, Italija, Latvija, Poljska i Slovačka). Estonska banka hrane blisko je surađivala s lokalnim tijelima i općinama kako bi se što više približila domovima ljudi. Zahvaljujući dobroj komunikaciji među partnerima tijekom ciljnog je razdoblja podijeljeno 95 % svih paketa pomoći u hrani. Kao i prethodnih godina, dostavu hrane partnerskih organizacija u Bugarskoj, Cipru, Mađarskoj i Španjolskoj u cijelosti je financirao FEAD, dok su u ostalim državama članicama partnerske organizacije nadopunile FEAD-ovu pomoć u hrani hranom koja je donirana ili financirana iz drugih izvora.

OP I – osnovna materijalna pomoć

Znatno je porastao i broj primatelja osnovne materijalne pomoći. Države članice pružile su 2018. osnovnu materijalnu pomoć u vrijednosti od 13,2 milijuna EUR, što je 29 % više nego 2017., kada je već bila porasla za 25 % u odnosu na 2016. Do znatnog povećanja došlo je uglavnom jer su tri države članice 2018. prvi put pružale osnovnu materijalnu pomoć, i to Cipar, Mađarska i Litva. Osam država članica nastavilo je pružati osnovnu materijalnu pomoć kao i prethodnih godina (Austrija, Češka, Grčka, Hrvatska, Irska, Luksemburg, Latvija i Slovačka). Najviše robe podijeljeno je u trima državama članicama: Austriji, Češkoj i Grčkoj (vidjeti sliku 4.). Češka, Grčka, Hrvatska i Slovačka pomoć su usmjerile na beskućnike te su im dijelile higijenske i druge proizvode. U Hrvatskoj su dobili i kuhinjsku oprema i odjeću, a u Grčkoj i Hrvatskoj vreće za spavanje ili pokrivače.

Školski pribor i proizvodi za osobnu njegu za obitelji s djecom i dalje su bili glavni artikli u okviru osnovne materijalne pomoći. Tijekom 2018. artikli koji su se dijelili obiteljima s djecom uključivali su pisaći i školski pribor (Austrija, Grčka, Hrvatska, Irska i Latvija), školske torbe (Austrija, Grčka, Hrvatska i Latvija), pakete za njegu dojenčadi (Hrvatska, Mađarska i Irska), dječje pelene i vlažne maramice (Grčka) te sportsku opremu i odjeću (Hrvatska). U Grčkoj, Irskoj, Latviji, Luksemburgu, Mađarskoj i Slovačkoj dijelili su se i artikli kao što su deterdžent za pranje rublja, prašak za pranje (rublja u boji), deterdžent za pranje posuđa, pelene, kreme i sapuni za dojenčad i malu djecu, vlažne maramice i pelene.

Slika 4. Ukupna novčana vrijednost robe za razdoblje 2014.–2018. i po državi članici

Izvor: SFC2014

OP I – popratne mjere

Sve države članice koje su 2018. provele operativne programe OP I isto su tako uvele i popratne mjere. Uspješne mjere uključivale su: i. komunikacijske aktivnosti povezane sa „savjetima o upravljanju kućnim proračunom", „suzbijanjem rasipanja hrane" i „odabirom namirnica" (Portugal); ii. časopis „Pomoć"[9] na estonskom i ruskom jeziku koji se dijeli primateljima pomoći u hrani (Estonija); iii. dijeljenje knjižica s receptima koji uključuju sastojke iz FEAD-ovih paketa s hranom i hrane koja se obično donira (Finska); iv. projekt Crvenog križa „Zajedno smo", u okviru kojega se djeci u nepovoljnom društvenom položaju pružaju kulturna iskustva, pomoć s domaćom zadaćom, mentorstvo i druge usluge (Slovenija); v. projekt „Umanjivanje ekonomske ranjivosti putem mogućnosti volontiranja", koji provodi Caritas Zadarske nadbiskupije (Hrvatska), a koji nije ograničen samo na materijalnu pomoć, već potiče sudionike da rade na uklanjanju uzroka siromaštva i vi. dijeljenje knjižica sa školskim torbama u kojima se nalaze savjeti za školsku djecu o nizu tema od školovanja i zaposlenja pa do psiholoških problema (Austrija).

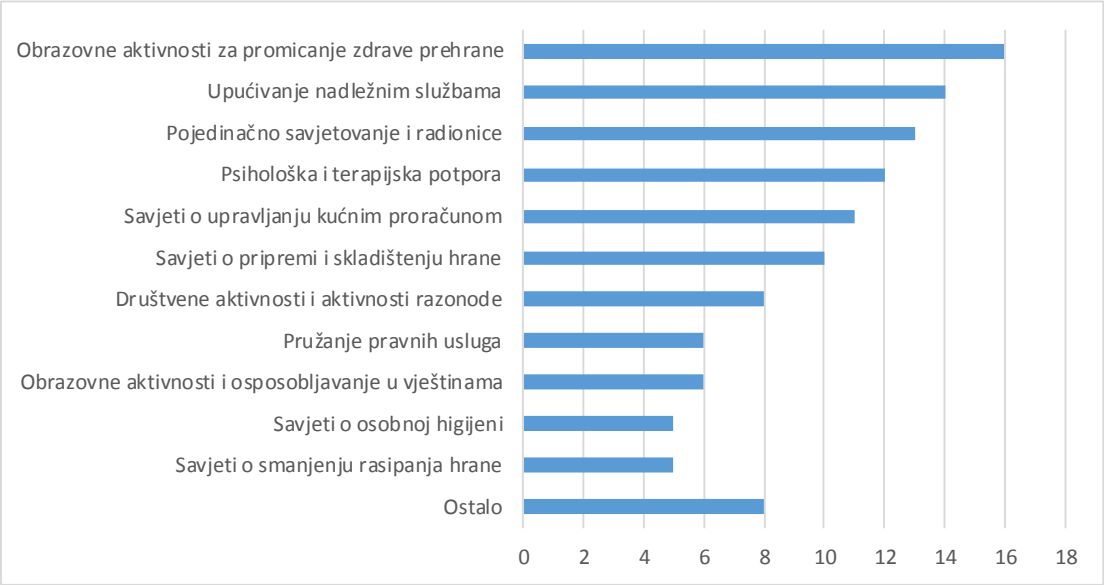
Većina država članica odlučila se za provedbu kombinacije popratnih mjera, dok se tek nekoliko njih odlučilo usredotočiti na samo jednu ili dvije aktivnosti. Popratne mjere provedene 2018. (vidjeti sliku 5.) uključivale su:

- savjete o pripremi i skladištenju hrane (BE, BG, EE, FI, FR, LT, LU, PL, PT, SK),

[9] U izdanju časopisa za 2018. posvećenog zdravoj prehrani nutricionist preporučuje zdrave recepte koji sadržavaju hranu iz paketa. Časopis sadržava i podatke za kontakt 38 organizacija koje mogu osigurati dodatnu pomoć.

- obrazovne aktivnosti za promicanje zdrave prehrane/radionice kuhanja (BE, BG, CZ, EE, ES, FI, FR, HR, IT, LT, LU, LV, MT, PL, PT, SI),
- savjete o smanjenju rasipanja hrane (BE, BG, LT, PL, PT),
- savjete o osobnoj higijeni (BG, HU, LT, LV, SK),
- upućivanje nadležnim službama (npr. socijalna/administrativna) (AT, BE, BG, EE, ES, FI, FR, IE, IT, LT, LU, LV, MT, SK),
- pojedinačno savjetovanje i radionice (BE, BG, CZ, EE, EL, ES, FR, LT, LU, LV, MT, SI, SK),
- psihološku i terapijsku potporu (BE, BG, CZ, CY, EE, EL, HU, IT, LT, LV, SI, SK),
- savjete o upravljanju kućnim proračunom (BE, BG, CZ, EL, FI, IT, LT, LV, MT, PL, PT, SK),
- društvene aktivnosti i aktivnosti razonode (CZ, EL, FI, FR, LT, LU, PL, SI),
- obrazovne aktivnosti i osposobljavanje/programe za stjecanje vještina (EE, HR, IT, LT,MT, SI),
- pružanje pravnih usluga (BE, EE, FR, IT, LT, SK),
- ostalo (BE, EE, FI, IE, IT, LV, MT, SI).

Slika 5.: Vrste popratnih mjera provedenih 2018. (n=22)

OP II – socijalno uključivanje

Kao i prethodnih godina, Njemačka, Danska, Nizozemska i Švedska provele su mjere socijalnog uključivanja.

U Njemačkoj je glavna aktivnost bila pružanje pomoći novopristiglim odraslim osobama i beskućnicima te poboljšanje njihova pristupa mjerama savjetovanja i potpore. Njemačka je već premašila različite ciljeve na ovom području. Gotovo 90 % novopristiglih odraslih osoba i beskućnika koristilo se socijalnim uslugama nakon sudjelovanja u aktivnostima za socijalno uključivanje 2018. (u odnosu na cilj od 50 %). Ukupan broj beskućnika i osoba kojima prijeti beskućništvo koji su se do 2018. koristili uslugom savjetovanja iznosio je 21 564, što je već iznad zadane ciljne vrijednosti programa. Dobar napredak ostvaren je i u pružanju pomoći novopristigloj djeci predškolske dobi (12 237) i njihovim roditeljima (13 734). Stoga bi cilj da pomoć do 2020. obuhvati 19 700 djece i roditelja trebao biti ostvariv.

Danska je ponudila pristup skloništima i socijalnim službama te tako poboljšala uvjete za beskućnike, kao i beskućnike iz drugih zemalja EU-a koji imaju dozvolu boravka u Danskoj. Zahvaljujući aktivnostima uključivanja pojedincima je osiguran privremeni smještaj te su mogli sudjelovati u društvenom umrežavanju i društvenim događanjima te steći radno iskustvo u privatnim poduzećima. Aktivnosti su prilagođene osobito osjetljivom položaju migranata bez doma koji se suočavaju s jezičnim barijerama i drugim poteškoćama. Ukupno 1 412 pojedinaca ostvarilo je korist od ovih aktivnosti u razdoblju 2014.–2018. te je samim time već premašen cilj postavljen za programsko razdoblje 2014.–2020. (1 400).

U Nizozemskoj se u 2018. nastavio projekt „Starije osobe u susjedstvu" sa 776 sudionika. Broj sudionika manji je u usporedbi s 2017., ali znatno veći nego 2016. Cilj je projekta ublažiti socijalno isključivanje među starijim osobama u nepovoljnom položaju. Sve obuhvaćene osobe bile su starije od 65 godina. Ukupan broj sudionika za razdoblje 2014.–2018. iznosio je 2 274, odnosno 45 % ciljne vrijednosti (5 000). Važan je rezultat činjenica da je nakon dvije godine njegova trajanja u programu i dalje sudjelovalo oko 84 % starijih osoba kojima je pružena pomoć, njih 45 % izjavilo je da je unaprijeđena njihova društvena mreža, a njih 43 % poboljšalo je svoje digitalne i financijske vještine. Posebna je pažnja 2018. posvećena pružanju pomoći starijim osobama stranog podrijetla, npr. turskog ili marokanskog, do kojih nije lako doći i stoga su često izolirani. Udio sudionika projekta koji nisu rođeni u Nizozemskoj iznosio je 29 %.

Mjere socijalnog uključivanja u Švedskoj usmjerene su na promicanje zdravlja i osnovne informacije o švedskom društvu, a namijenjene su ugroženim osobama iz drugih zemalja EU-a ili EGP-a. Glavne ciljne skupine uključuju beskućnike (ili osobe kojima prijeti beskućništvo), migrante, osobe stranog podrijetla, manjine i žene. Programom je do sad obuhvaćeno 2 016 osoba, uključujući 414 u 2018. Postotak pojedinaca koji tvrde da su primili potporu ili pomoć postojano se povećavao s 43 % u 2016. na 84 % u 2018. Udio pojedinaca koji tvrde da su im se poboljšali zdravstveni i higijenski uvjeti isto je tako porastao s 38 % u 2016. na 82 % u 2018. Cilj od 40 % za oba pokazatelja znatno je premašen.

Prepreke u provedbi

Prepreke u provedbi zabilježene su u 19 država članica. Uključivale su: (i) neriješene logističke poteškoće, npr. dostava i skladištenje (Grčka, Finska, Mađarska i Portugal); (ii) pravne probleme, npr. javna nabava ili zaštita podataka (Belgija, Bugarska, Estonija, Grčka, Mađarska, Italija, Malta, Portugal i Rumunjska); (iii) nedostatne kapacitete partnerskih organizacija (Danska, Mađarska i Poljska); (iv) poteškoće u uključivanju ciljnih skupina (Estonija, Mađarska, Latvija, Poljska i Švedska); (v) poteškoće s praćenjem krajnjih primatelja i prikupljanjem informacija od njih (Mađarska, Italija i Rumunjska) i (vi) probleme s podijeljenom robom, npr. njezina kvaliteta, raznolikost i težina[10] (Francuska i Mađarska). U Rumunjskoj su se suočavali i s općenitim poteškoćama u provedbi, posebno problemima s javnom nabavom i kapacitetom. Unatoč redovnom praćenju i potpori Komisije te aktivnoj upotrebi dostupne tehničke pomoći za poboljšanje kapaciteta upravljačkog tijela FEAD-a nije bilo moguće riješiti probleme tijekom godine izvješćivanja.

Fleksibilnost FEAD-a i snažna suradnja upravljačkih tijela i partnerskih organizacija pomogle su zemljama da prevladaju mnoge od tih prepreka. U Italiji su upravljačka tijela organizirala sastanak s korisnicima materijalne pomoći da bi im ponudila dodatnu pomoć s

[10] Prijavljeni su i drugi izolirani problemi, primjerice u pogledu neisporučene hrane (Grčka), uništene ili oštećene robe (Grčka), propusta upravljačkih tijela u izračunu pokazatelja koji je potrebno ispraviti (Cipar), nedovoljne količine hrane za ciljne skupine (Hrvatska), administrativnog opterećenja i ograničenih financijskih sredstava (Estonija), slabog interesa partnerskih organizacija (Slovačka), mjera koje se trenutačno ne smatraju primjerenima te uzrokuju kašnjenje u provedbi (Rumunjska) i društvenih stavova prema ciljnoj skupini (Švedska).

poteškoćama u provedbi. Francuska je 2018. izmijenila sustav upravljanja i donijela nove postupke, posebno za internu kontrolu, logistiku i tehničku pomoć s ciljem osiguravanja revizijskog traga programa.

Horizontalna načela

Člankom 5. Uredbe o FEAD-u utvrđuju se horizontalna načela koja je potrebno primjenjivati na svim razinama pri oblikovanju i provedbi Fonda. Ta načela uključuju komplementarnost financiranja, rodnu ravnopravnost, nediskriminaciju, sprečavanje rasipanja hrane, uravnoteženu prehranu te okolišne i klimatske aspekte. Države članice trebale bi se pridržavati tih načela i o njima izvješćivati u godišnjim izvješćima o provedbi.

Države članice uvažavaju ta opća načela. Pridržavaju se načela komplementarnosti korištenjem drugih instrumenata financiranja. U Estoniji je Ministarstvo socijalnih poslova ujedno i posredničko tijelo za ESF, čime se osiguravaju jedinstveno stajalište i protok informacija o uslugama koje pružaju oba fonda. Finska je izvijestila o sinergijama projekata pri socijalnom uključivanju koji se sufinanciraju iz ESF-a i služe kao popratne mjere podjele hrane u okviru FEAD-a.

Nekoliko država članica objasnilo je kako primjenjuju načelo rodne ravnopravnosti. Češka pruža pomoć samohranim majkama, koje smatraju posebno ranjivom skupinom. Njemačka se usredotočila na savjetovanje žena o skrbi o djeci i zdravstvenim problemima te izradila informativne letke o rodu kojima se koriste partnerske organizacije. Dva projekta u Švedskoj posebno se bave pitanjima zdravlja žena, a ostali su projekti prilagođeni da bolje obuhvaćaju i žene. U Švedskoj i Nizozemskoj 80 % primatelja pomoći pri socijalnom uključivanju činile su žene.

Većina država članica izričito je navela mjere suzbijanja diskriminacije. Njemačka i Latvija osiguravaju smjernice i radionice na temu nediskriminacije. U Mađarskoj se uzimaju u obzir i potrebe osoba s invaliditetom, npr. mjesto održavanja podjele hrane nema prepreka te je osigurana i pomoć u prikupljanju paketa s hranom. Luksemburg osigurava mogućnost pristupa osobama s invaliditetom. Bugarska tvrdi da FEAD pružanjem posebnih obroka na osnovi etničke pripadnosti i vjeroispovijesti doprinosi jednakim mogućnostima.

Mjere rješavanja problema rasipanja hrane prioritet su većine nacionalnih programa FEAD-a. Irska smanjuje rasipanje hrane kombinacijom prikupljanja hrane iz supermarketa i pružanja pomoći u hrani u okviru FEAD-a. Malta i Španjolska prilagodile su pakete s hranom potrebama osoba koje ih primaju radi izbjegavanja stvaranja otpada. Slovenija kao prioritet postavlja učinkovitost sustava za podjelu hrane kako bi osigurala da osobe hranu dobiju brzo i znatno prije isteka roka trajanja. U Belgiji se u okviru programa FEAD-a dijeli svježa juha pripremljena od neprodane hrane. Belgija isto tako potiče donacije hrane izuzećem plaćanja PDV-a i poveljom sektora pomoći u hrani i velikih trgovaca na malo. U Francuskoj partnerske organizacije u velikoj mjeri primjenjuju zakon o „sprečavanju stvaranja otpada" iz 2016., što je uvelike smanjilo rasipanje hrane. U javni natječaj za odabir dobavljača 2016. je dodan kriterij prema kojemu je u obzir potrebno uzeti i ugljični otisak tijekom prijevoza hrane. U Hrvatskoj se u dokumentaciji za nedostatak hrane, osnovnu materijalnu oskudicu i poziv za tehničku pomoć navodi na koji se način sprečava rasipanje hrane, osigurava sigurnost proizvoda i štite javno zdravlje i okoliš. U Litvi se ostaci paketa s hranom nose u kantine koje pripremaju i dostavljaju hranu beskućnicima.

Mnoge države članice tvrde da dijele raznoliku i nutritivno uravnoteženu hranu. U Francuskoj se obroci prilagođavaju dobi i životnim uvjetima osoba koje ih primaju. U Portugalu se nastoji postići da paket s hranom zadovoljava najmanje 50 % energetskih i prehrambenih potreba primatelja, a dnevne porcije uključuju svih sedam prehrambenih

skupina. Slovačka je tijelu nadležnom za javno zdravlje naložila ocjenjivanje paketa s hranom da bi se osigurala pravilna nutritivna uravnoteženost. U Estoniji je obavljeno savjetovanje s Nacionalnim institutom za razvoj zdravstva u pogleda paketa s hranom, koji je preporučio da se isključe najčešći alergeni (npr. orašasti plodovi i hrana koja sadržava orašaste plodove). Bugarska je uvažila upute Ministarstva zdravstva, kao i povratne informacije primatelja pomoći. Latvija je organizirala aktivnosti za promicanje zdravlja, npr. o zdravoj prehrani i načinu života, pitanjima skrbi o djeci, prevenciji ovisnosti, pružanju prve pomoći, postupanju u slučaju opasnosti i sprečavanju bolesti.

Mnoge države članice uvažavaju klimatske i okolišne aspekte. Austrija izvješćuje da su se birali trajni proizvodi visoke kvalitete zbog zaštite okoliša. U Češkoj se u okviru FEAD-a naručuju isključivo ekološki prihvatljivi proizvodi kojima se potiče recikliranje. Partnerske organizacije odabiru proizvode iz košarice roba sukladno potrebama svojih klijenata. Time se smanjuje opasnost od pružanja neželjenih namirnica i izbjegava stvaranje otpada.

Evaluacije

Detaljne evaluacije pokazale su da aktivnosti FEAD-a u pojedinačnim državama članicama uglavnom imaju pozitivan učinak. Primjerice, Luksemburg u svojem izvješću zaključuje da pomoć FEAD-a omogućava zemlji da preraspodijeli proračunska sredstva za druge javne potrebe. U Portugalu je nacionalno istraživanje pokazalo da je pomoć u hrani omogućila da 72 % osoba obuhvaćenih programom OP bolje upravlja kućnim proračunom. Evaluacija provedena u Francuskoj iznosi dvojbe o vezi između programa FEAD-a i smanjenja siromaštva s obzirom na složenost i višedimenzionalnost siromaštva. Međutim, budući da pomoć u hrani predstavlja prvi kontakt s osobama koje se suočavaju s teškoćama i otvara put personaliziranoj pomoći, njezin bi učinak s vremenom trebao biti vidljiv.

Neke su države članice upotrebljavale posebne kriterije evaluacije i/ili provodile evaluaciju posebnih pitanja. Belgija je provela istraživanje tržišta da bi ispitala koji bi se zdravi proizvodi mogli kupiti i dijeliti uz minimalan utjecaj na okoliš. Grčka je proučila doprinos programa sprečavanju nesigurnosti opskrbe hranom, odnosno je li u okviru programa ostvaren unos hranjivih tvari u skladu sa znanstvenim preporukama i je li poboljšana kvaliteta života primatelja.

Tekstni okvir 2. Aktivnosti evaluacije u Irskoj i Španjolskoj

U Irskoj upravljačko tijelo FEAD-a redovno provodi ankete među dionicima. Glavni su zaključci da pomoć ima pozitivan učinak na osobe u nepovoljnom položaju jer im pomaže da lakše nastave sa životom i uspostave više društvenih kontakata te da omogućava preraspodjelu sredstava za druge važne mjere. Pohvaljena je visoka kvaliteta školskih paketa, a djeca koja su od njih ostvarila korist bila su vrlo zadovoljna što su njihovi artikli slične kvalitete kao i oni njihovih prijatelja. Dodatna ključna prednost jest da su banke hrane uspjele povećati zalihe i osigurati da njihovu redovitost. Štoviše, glavna partnerska organizacija „FoodCloud Hubs" uspjela je kombinirati hranu prikupljenu iz supermarketa i hranu financiranu u okviru FEAD-a. To je pozitivno za okoliš jer što se manje hrane zbrinjava na odlagalištima, to su niže emisije ugljika.

U Španjolskoj su 2018. Crveni križ i Savez banaka hrane proveli sveobuhvatnu procjenu FEAD-a[11]. Zaključak je njihova izvješća da korisnici iznimno cijene pomoć u okviru FEAD-a: 96 % korisnika preporučilo bi ga drugima, a 76 % tvrdi da im dostavljena hrana „pruža

11 Španjolski Crveni križ (2018.): procjena učinka FEAD-a u Španjolskoj.

izlaz iz mnogih poteškoća”. Međutim, izvješće isto tako potvrđuje da, iako program pomaže u olakšavanju ekstremnih oblika siromaštva i poboljšava prehranu obitelji, obiteljima i pojedincima nije dovoljan da se izvuku iz nestabilnih situacija.

5. ZAKLJUČCI

Financijske obveze u okviru programa FEAD-a znatno su porasle te su 2018. iznosile 762,2 milijuna EUR. Dodijeljena sredstva u razdoblju 2014.–2018. ukupno su iznosila gotovo 2 732 milijuna EUR, odnosno 61 % ukupnih sredstava programâ (sredstva EU-a i nacionalna sredstva). To pokazuje da se provedba proračuna FEAD-a odvija po planu. Zabilježeno je i znatno povećanje plaćanja, s time da je razina međuplaćanja koje je izvršila Komisija do 31. prosinca 2019. premašila 38 % ukupnih dodijeljenih sredstava za razdoblje 2014.–2020. (25 % do kraja 2018.).

Većina država članica konsolidirala je utvrđene rezultate u pružanju pomoći i ostvarila dobar napredak u postizanju ciljeva. Pomoć u okviru FEAD-a 2018. uspješno je pružalo 26 država članica. Pomoć u hrani ostala je uglavnom stabilna u usporedbi s prethodnom godinom. Pružanje osnovne materijalne pomoći dodatno se povećavalo, s 29 % više pružene pomoći 2018. u usporedbi s 2017. Cipar, Mađarska i Litva prvi su put pružali osnovnu materijalnu pomoć 2018. Unatoč tomu, određeni problemi s provedbom ostaju neriješeni, posebno kašnjenja i logistički problemi, pravna pitanja, uključivanje ciljnih skupina, praćenje i evaluacija te nedostatni kapacitet partnerskih organizacija. Većina država članica uspjela je prevladati te poteškoće zahvaljujući povjerenju i suradnji dionikâ, iako su nekad bile nužne izmjene programa. Međutim, čak i uz Komisijino pomno praćenje, Rumunjska 2018. nije pružala pomoć zbog institucijskih promjena i neriješenih problema s javnom nabavom.

Procijenjeno je da je 2018. gotovo 13 milijuna osoba ostvarilo korist od pomoći u okviru FEAD-a. Tijekom godina pomoć u okviru FEAD-a pokazala se stabilnom. Pomoć u hrani i dalje je najčešća vrsta pomoći. Od ukupnog broja krajnjih primatelja 2018. pomoć u hrani primilo je preko 12,5 milijuna osoba (92 %), osnovnu materijalnu pomoć primilo je oko 998 000 osoba (7 %), dok ih je gotovo 39 000 sudjelovalo u programima socijalnog uključivanja (OP II FEAD-a). Kao i prethodnih godina, djeca su i dalje činila najveću pojedinačnu skupinu primatelja (29 % svih krajnjih primatelja). Beskućnici (7 %) i osobe s invaliditetom (5 %) pripadali su posebnim ciljnim skupinama. Procijenjeno je da su migranti, osobe stranog podrijetla ili manjine činili 10 %, a osobe u dobi od 65 godina ili starije 8 % krajnjih primatelja pomoći.

Kao i prethodnih godina, izvješća pokazuju da je fleksibilnost FEAD-a imala središnju ulogu u njegovoj djelotvornoj i učinkovitoj provedbi. Uloga partnerskih organizacija u pogledu znanja o ciljnim skupinama i njihova uključivanja bila je iznimno važna. Međutim, FEAD je isto tako pomogao partnerskim organizacijama da povećaju učinkovitost, među ostalim u pogledu vremena dostava i institucijske suradnje. Štoviše, države članice i partnerske organizacije mogle su donositi odluke o tome kako će se i kada uključivati ciljne skupine, što se ispostavilo ključnim u uspostavljanju odnosa uzajamnog povjerenja s krajnjim primateljima.

Popratne mjere sada su dobro uspostavljene i raznolikije. Prema izvješćima sve države članice koje su 2018. provodile OP I u okviru FEAD-a uvele su popratne mjere. Obrazovne aktivnosti za promicanje zdrave prehrane i radionice kuhanja bile su najčešća vrsta popratnih mjera, nakon kojih slijede pojedinačno savjetovanje i radionice te psihološka i terapijska potpora. Upućivanje nadležnim službama ostao je ključan prvi korak prema izlazu iz siromaštva. Sve u svemu, identificiran je raznolik skup dobrih praksi.

Općenito, države članice izvijestile su o usklađenosti s horizontalnim načelima. Sve su osigurale da je pomoć jednako dostupna muškarcima i ženama te je većina istaknula da nije bilo diskriminacije na osnovi roda, rasnog ili etničkog podrijetla, vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolne orijentacije. Neke su države članice nastojale osigurati da sadržaj FEAD-ovih paketa s hranom odgovara zahtjevima partnerskih organizacija i krajnjih primatelja radi sprečavanja rasipanja hrane. Države članice nastojale su pružati uglavnom zdravu hranu te su posebnu pozornost posvetile skladištenju i pravovremenoj dostavi, kao i upotrebi recikliranih materijala. Ti su aspekti isto tako doprinijeli zaštiti klime i okoliša.

Kako FEAD ulazi u posljednje faze provedbe, pozornost se preusmjerava na uspješnu integraciju pomoći za najpotrebitije u program fonda ESF plus. Prijedlogom o fondu ESF plus za 2018. Komisija je postavila temelje za uspješan nastavak pružanja pomoći najpotrebitijima. Trenutačni pregovori suzakonodavaca pokazali su da se iznimno cijeni namjera da se stvore sinergije te da se pomoć pojednostavni i čvrsto ugradi u širi pristup socijalnog uključivanja. Ključno je sada da se pregovori uspješno privedu kraju radi tranzicije dijaloga o programiranju u okviru fonda ESF plus u završnu fazu te podnošenja programâ bez odgode. Program ESF plus bit će ključan u podupiranju gospodarskog i društvenog oporavka nakon pandemije koronavirusa i poticanju pravedne tranzicije prema klimatski neutralnom gospodarstvu s obzirom na ambicije europskog zelenog plana[12] i u kombinaciji s Fondom za pravednu tranziciju[13]. Isto će tako predstavljati ključan program za postizanje ciljeva europskog stupa socijalnih prava[14].

[12] https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0019.02/DOC_1&format=PDF

[13] https://ec.europa.eu/regional_policy/hr/newsroom/news/2020/01/14-01-2020-financing-the-green-transition-the-european-green-deal-investment-plan-and-just-transition-mechanism

[14] https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1226&furtherNews=yes&newsId=9524